

Marek Świeca

Umiejętności kluczowe dla budowy demokracji

Acta Scientifica Academiae Ostroviensis. Sectio A, Nauki Humanistyczne, Społeczne i Techniczne 6 (2), 77-84

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MAREK ŚWIECA

Katedra Pedagogiki
WSBiP Ostrowiec Świętokrzyski

UMIĘTNOŚCI KLUCZOWE DLA BUDOWY DEMOKRACJI

KEY SKILLS FOR BUILDING DEMOCRACY

Streszczenie: Artykuł podejmuje zagadnienie potrzeby kształcenia umiejętności istotnych dla budowy demokratycznego społeczeństwa. Chodzi o umiejętność krytycznego myślenia, postrzeganie globalnych problemów z punktu widzenia „obywatela świata” i empatyczną wrażliwość. Wymienione umiejętności autor proponuje kształcić w edukacji opartej o wartości humanistyczne.

Abstract: The article concerns the need of training the skills relevant to the construction of a democratic society. These include mainly critical thinking, perceptions of global issues from the point of view of "citizen of the world" and empathic sensitivity. The author proposes to train these skills in education based on humanistic values.

Słowa kluczowe: demokracja, umiejętności kluczowe, myślenie krytyczne, empatia, humanizm

Key words: democracy, key skills, critical thinking, empathy, humanism

Received: 06.2015

Accepted: 08.2015

WSTĘP

Przeszło ćwierć wieku doświadczeń w demokratycznym społeczeństwie, rodzi pytania o poziom wychowania do demokracji, poziom umiejętności istotnych do budowy demokratycznego społeczeństwa. Jest to niewątpliwie zadanie dla systemu edukacji, w tym edukacji na szczeblu wyższym.

EDUKACJA W DEMOKRATYCZNYM SPOŁECZEŃSTWIE

Demokracja jako nowy porządek polityczny ma niewyobrażalną siłę tworenia rzeczywistości, stosunków społecznych i rozwoju człowieka. Najczęstsze tłumaczenie demokracji to „rządy ludu” czy „władza ludu”. Zasadniczo istnieją dwa sposoby rozumienia terminu „demokracja”:

- jako określenie typu ustroju, takiego, w którym całe społeczeństwo sprawuje władzę;
- jako określenie funkcjonalności całego systemu demokratycznego, który niesie z sobą równość sprawiedliwość, wolność oraz możliwość rozwoju [Król 1989, 5]. Według R.A.Dahla warunkami instytucjonalnymi gwarantującymi demokratyczne wybory są:
 - wolność zakładania i przystępowania do organizacji,
 - wolność wypowiedzi,
 - prawo do głosowania,
 - prawo do ubiegania się o urzędy publiczne,
 - prawo do konkurencji o głosy wyborców przez przywódców politycznych,
 - istnienie alternatywnych źródeł informacji,
 - wolne i uczciwe wybory,
 - uzależnienie instytucji ustalających politykę rządu od głosów wyborców oraz innych sposobów ujawniania preferencji [Dahl 1971, 47].

W demokratycznym społeczeństwie istnieją standardy aktywności obywatelskiej w różnych obszarach. W zakresie edukacji są to prawa wpisane w konstytucję i prawa ratyfikowane przez Polskę w ramach ustawodawstwa

międzynarodowego. Cechą standardów edukacyjnych jest powszechność i równość dostępu do szkół. Demokracja i edukacja to dwa najważniejsze, pozostające w sprzężeniu zwrotnym, elementy życia społecznego. Demokratyczne społeczeństwo i demokratyczna edukacja charakteryzują się dążeniem do zmian. Współczesna edukacja w Polsce nastawiona jest na kształcenie kreatywności i przedsiębiorczości. Człowiek przedsiębiorczy często odrywa się od kulturowych korzeni. Jego mentalność, w dużym stopniu warunkowana przez zasadę wolności, formuje się pod wpływem czynników przypadkowych; przy czym mniejsze znaczenie ma uczestnictwo we wspólnotach rodzinnych, dziecięcych, młodzieżowych, religijnych, natomiast zyskuje na znaczeniu dostęp do technicznych środków rozwoju osobowości, umożliwiających wirtualny bądź realny kontakt z odległym światem. Opisywana kondycja człowieka współczesnego w większym stopniu odnosi się do konkretnych biografii ludzi młodych, niż do starszej generacji [Gawlina 2011, 33]. Współczesność cechuje brak poczucia przynależności do narodu i kultury, brak poczucia tożsamości. Działalność edukacyjna powinna rozwijać kontrolę człowieka nad własnym życiem i integrowanie go ze społecznymi wspólnotami. Edukacja powinna wytwarzać sytuację pozwalającą budować jednostce kulturową i społeczną tożsamość. Tożsamość w rozumieniu charakterystycznej dla człowieka potrzeby szukania i stwarzania sensu życia, dążności do poznania samego siebie. Tożsamość jako zestaw wartości i celów, które strukturalizują i ukierunkowują aktywność i życie człowieka [Chabior 2004, 115].

Człowiek może odkryć w sobie możliwości potencjalne, których jeszcze nie zrealizował. Może odkryć nie tylko jaki jest, ale także jaki mógłby być. Tożsamość to zadanie wymagające ciągłego wysiłku, skłaniające do tego, by własny kształt uczynić obiektem troski. Wymaga to z jednej strony poszukiwania formy, która pozwalałaby na właściwe uchwycenie samego siebie, i korygowania tej formy co jakiś czas, w miarę jak stajemy się coraz bardziej siebie świadomi. Z drugiej zaś, wymaga rozmaitych zabiegów samopodtrzymujących, wymaga swego rodzaju pielęgnacji i kultywowania czy poczucia odpowiedzialności za określony kształt samego siebie [Malicka 1996, 157]. Edukacja dla wielu uczniów jest przymusem i zniewoleniem. Doświadczanie zniewolenia podczas życia szkolnego powoduje nieumiejętność uczestnicze-

nia w życiu demokratycznego społeczeństwa. Edukacja jako składnik kultury nie może być poddawana prymitywnie interpretowanym regułom gry rynkowej. Jeśli ma dobrze przygotować młode pokolenie do udziału w kierowaniu, zarządzaniu, dysponowaniu, posiadaniu (dyspozycje instrumentalne), musi być nasycona etycznością, aby rozwijać cechy emocjonalne i postawy humanistyczne. Wartość szkolnej edukacji wzrośnie, jeśli zamiast na przekazywaniu niezliczonych i często zbędnych informacji skupi się na rozwijaniu sił ludzkiej osobowości, nauczaniu rozumienia świata i odkrywaniu indywidualnych możliwości działania w nim [Gawlina 2011, 41]. Jednym z zadań edukacji jest kształtowanie odpowiedzialnych obywateli, przygotowanych do zajęcia swego miejsca w społeczeństwie demokratycznym.

Uczenie dialogu i komunikacji może pomóc w naprawie relacji międzyludzkich i budowie społeczeństwa zajmującego konstruktywną postawę wobec istotnych problemów.

UMIĘJĘTNOŚCI KLUCZOWE DLA BUDOWY DEMOKRATYCZNEGO PAŃSTWA

Martha C. Nussbaum za umiejętności kluczowe dla wewnętrznego ładu każdego demokratycznego państwa uważa umiejętności powiązane z humanistyką i sztuką : umiejętność krytycznego myślenia, umiejętność postrzegania globalnych problemów z punktu widzenia „obywatela świata”, w końcu umiejętność empatycznego wczuwania się w problemy innej osoby.

Kształcenie aktywnych obywateli wymaga egalitaryzmu i krytycznego myślenia. Kształcenie ma prowadzić do ubogacenia zmysłów, wyobraźni, umysłu i praktycznego rozumu uczniów, a jednocześnie ma ono promować wizję ludzkości, w której wszystkie istoty ludzkie mają takie samo prawo do rozwoju, gdyż wszyscy są równi [Nussbaum 2008, 76].

Krytyczne myślenie jest kluczowe dla postawy obywatelskiej. Jeśli młodzi obywatele będą wiedzieli jak prowadzić dialog i dyskusję, będziemy mieli szansę na właściwe porozumienie między i ponad kulturami, a młodzi ludzie posiadą tę umiejętność, jeśli nauczą się analizować samych siebie i myśleć o przyczynach skłaniających ich do akceptowania takich, a nie innych poglądów i decyzji [Nussbaum 2008, 81].

Myślenie krytyczne wymaga od szkoły traktowania każdego ucznia podmiotowo, dawania szansy na jego twórczy wkład w lekcję. Treści kształcenia pozwalające uczniowi na samodzielne poszukiwanie źródeł wiedzy, jej weryfikacje i docieranie do prawdy kształtują u niego postawę twórczą i podmiotowość. Istotna jest postawa pedagoga, który w wychowanku widzi partnera rozmowy oraz tego, z którym podąża się wspólną drogą poszukiwania prawdy i możliwości rozwiązań. Nie chce on uzależniać od siebie wychowanka, lecz doprowadzić go do pełnej i dojrzałej samodzielności osobowego istnienia. Uznaje ważność wychowanka jako drugiej równoprawnej osoby.

Wyżej opisane warunki są jednocześnie okolicznościami wspierania postaw twórczych uczniów. Pomoc w rozwoju uczniów wymaga szacunku dla nich bez względu na oceny szkolne. Wychowawca powinien umieć budować klimat, w którym uczeń nie ma wątpliwości co do własnych zdolności i możliwości działania. B. Śliwerski podkreśla trafność określenia „samowychowanie w dialogu”, „polegające na spotkaniu, na prawdziwym dialogu między dwoma bytami ludzkimi. To właśnie dialog w swej istocie, zakładający podwójność ról: mówienia i słuchania, dawania i brania, wychowania i samowychowania, kreuje to co jest pomiędzy, wzajemne stwarzanie się dwóch podmiotów” [Śliwerski 2010, 172].

Dzięki otwarciu się, byciu „bytem dla drugiego”, dokonuje się urzeczywistnienie osobowej potencjalności.

Dialog - spotkanie nauczyciela i ucznia, staje się istotny, gdy rozwija ich człowieczeństwo, gdy opiera się o treści urzeczywistniające wartości. Urzeczywistnianie wartości w edukacji, domaga się odpowiedzialnego wychowawstwa, poczucia odpowiedzialności wychowawcy. Wychowanek, podejmując trud kształtowania siebie, czyni to zgodnie z wyznawanymi wartościami.

W relacji wychowawca – uczeń, nie można zagubić poczucia wolności i podmiotowości żadnej ze stron. Uczeń może mieć poczucie pewnej presji wobec stawianych mu zadań, ale ważne jest, by nie był uległy. Żeby nie być uległym powinien być odpowiedzialnym w czynnym i kreatywnym działaniu. Być odpowiedzialnym znaczy odpowiadać za siebie, nie za kogoś, lecz wobec kogoś [Świeca 2012, 44].

Drugą kluczową zdolnością obywatela współczesnej demokracji jest zdolność postrzegania samego siebie jako członka heterogenicznego narodu i świata, który jest w stanie nieco zrozumieć historię i charakter zróżnicowanych grup świat ten zamiesz-

kujących. Właściwe kształcenie w kierunku życia w pluralistycznej demokracji musi być kształceniem wielokulturowym, przez co rozumiemy tu kształcenie, w którego procesie studenci poznają podstawy historii i kultur wielu różnych grup (religijnych, etnicznych, społecznych), z którymi dzielą prawo i instytucje [Nussbaum 2008, 84].

Istota społeczeństw wielokulturowych polega na tym, aby dochodziło do kontaktów między grupami, komunikowania się, wymiany, z możliwością zachowania własnej odrębności. Współczesne społeczeństwa są i będą coraz bardziej wielokulturowe, a zachodzące w nich konflikty nie zależą od ujawnionych występujących różnic, a od zachodzących w tych społeczeństwach procesów demokratyzacji, wzajemnego zauważania, poznawania się, zrozumienia, tolerancji i dialogu, jako warunku własnego rozwoju [Nikitorowicz 2006, 81].

Równie istotną zdolnością obywatela jest tzw. wyobraźnia narracyjna. Jest to zdolność wczucia się w położenie innej osoby, umiejętność inteligentnego odczytania historii życia tej osoby i zrozumienia emocji, życzeń i pragnień, jakie ktoś w tej sytuacji mógłby mieć. Pielęgnowanie współczucia i empatii jest kluczowym komponentem współczesnych koncepcji postępowej edukacji tak w krajach zachodu jak i gdzie indziej. Dostrzeganie w innym człowieku osoby, a nie przedmiotu, nie jest automatyczne: umiejętność taką trzeba zaszczyć i pielęgnować w procesie kształcenia, który doskonali zdolność wyobrażania sobie życia wewnętrznego innej osoby, jak i zrozumienia dlaczego nigdy nie można w pełni pojąć tego świata wewnętrznego, dlaczego inna osoba jest do pewnego stopnia zawsze niepoznawalna [Nussbaum 2008, 84].

Zdolność empatii rozwija w człowieku słuchanie drugiego bez oceniania i krytykowania. Słuchanie empatyczne wymaga koncentrowania się na uczuciach i postawach rozmówcy.

Dialog z drugim człowiekiem powinien dostarczać możliwość wzajemnego poznania opartego o szacunek i akceptację.

HUMANIZM W PROGRAMACH SZKÓŁ WYŻSZYCH

Wymienione powyżej umiejętności kształtują się w człowieku w czasie dojrzewania i powinny się utrzymywać w trakcie studiów. Uczelnie wyższe zwracają obecnie coraz bardziej w stronę modelu rynkowego. Ogranicza się kształcenie ogólne i humanistyczne. Przedmioty kierunkowe są na dziedziny preferowane przez pracodawców, przez politykę społeczną. Współcześnie gospodarka opiera się na

wiedzy. Istotę ludzkiego kapitału stanowi zasób wiedzy, umiejętności tkwiący w jednostkach. O istocie i pozycji uczelni wyższej decydują podstawowe cechy konstytutywne i funkcje. Gdy mówimy o cechach konstytutywnych, mamy na uwadze: autonomię, różnorodność, komplementarność badań i kształcenia prawdy. Autonomię uniwersytetu rozumie się w sensie: niezależności w jego administrowaniu i służeniu prawdzie, prawa do ustalania kryteriów ocen zjawisk społecznych z pozycji bezinteresowności oraz niezależnego dobierania członków korporacji profesorskiej [Brzeziński 1996, 50]. Uczelnia wyższa, niezależnie od rynkowych trendów, ma obowiązek wychowania humanistycznego, wychowania pomagającego w "stawianiu się człowiekiem".

Celem uczelni powinno być dążenie do wzbogacania praktyki edukacyjnej przez współpracę ze szkołami i placówkami kulturalno-oświatowymi. W niej rozwijanie mikrosystemów wychowawczych, zachętę i pomoc we wprowadzaniu nowych form i metod nauczania.

Humanistyczna praktyka edukacyjna to – po pierwsze – oddanie głosu uczniom, studentom; po drugie zaś; wielkie znaczenie osobowości i twórczości nauczyciela; jego zawodowej autonomii, zaangażowania i odpowiedzialności osobistej.

Głównym zadaniem nauczyciela w szkole rządzącej się regułami pedagogii humanistycznej jest stworzenie odpowiednich warunków psychiczno-duchowych do pracy ucznia nad własnym rozwojem [Drózka 1999, 53].

ZAKOŃCZENIE

Umiejętności kluczowe dla budowy demokratycznego społeczeństwa opierają się na wartościach humanistycznych i edukacji humanistycznej. Współczesny świat przesycony konsumpcją i uprzedmiotowieniem jednostek ocalić może jedynie edukacja humanistyczna jako podstawa do wzajemnego zrozumienia i porozumienia między ludźmi.

SPIS LITERATURY

Brzeziński J., *Rozważania o uniwersytecie* [W:] J.Brzeziński, L.Witkowski, *Edukacja wobec zmiany społecznej*, Toruń 1996.

- Chabior A., *Pytanie o edukację –rozważania teoretyczne* [W:] E. Kula, M. Pękowska red., *Szkolnictwo wyższe w Europie i w Polsce*, Kielce 2004.
- Dahl R.A., *Polyarchy. Participation and Oposition*, Yale University Press, New Haven 1971.
- Dróżka W., *Pedagogika humanistyczna jako koncepcja praktyki edukacyjnej* [W:] W. Dróżka, S. Ścisłowicz, *Prace pedagogiczne I*, Ostrowiec Świętokrzyski 1999.
- Gawlina Z., *Kierunki zmian edukacyjnych w okresie intensywnej globalizacji*, [W:] T. Gumuła red., *Zmiany w pedagogice przełomu stuleci*, Ostrowiec Świętokrzyski 2011.
- M. Król, *Słownik demokracji*, Kraków 1989.
- Nikitorowicz J., *Meandry wielokulturowości* [W:] I. Wojnar, *Edukacja i kultura. Idea i realia interakcji*, Warszawa 2006.
- Nussbaum M.C., *Kształcenie dla zysku, kształcenie dla wolności* [W:] B. Gołębiak red., *Pytanie o szkołę wyższą. W trosce o człowieczeństwo*, Wrocław 2008.
- Śliwerski B. , *Teoretyczne i empiryczne podstawy samowychowania*, Kraków 2010.
- Świeca M., *Edukacja i teatr*, Radom-Kielce 2012.